

Risalet Dönemi Savaşlarında Muhatap-Sebeup İlişkisi Bağlamında Temel Algılar

Basic Convictions in the Wars of Prophethood Period in the Context of Respondent-Reason Relation

CAFER ACAR*

Öz: Bu çalışmada Risalet dönemi savaşlarının İslam tarihi kaynakları ve modern zamanlardaki araştırmalar dikkate alınıp muhatap-sebeup ilişkisi kurularak savaşların nedenini bir üst ana sebebe taşıma böylece anlaşılır kılınmasına dair bir deneme çalışması yapılmıştır. Bir yönüyle çalışmamız derleme mahiyetindedir. Bu ana sebebin koruma ve korunma olduğu düşüncesindeyiz. Son tahlilde; İslam'ın ve de insanlığın yararı yönünde hali ve geleceği inşa etmek, bu savaşların temel kaygısıdır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Gazve, seriyye, Mekke dönemi, Medine dönemi, risalet, savaş, ganimet.

Abstract: Accordingly, the present article aims at reconsidering the wars of the prophethood era from a larger and more comprehensible perspective by reviewing the sources in Islamic history and evaluating the contemporary arguments about the wars. With these critical insights, it has been concluded that the primary motive for the wars was to defend the justice and future of the the messag-es and Muslims.

Keywords: Ghazwa, sariyya, Meccan period, Madina period, prophethood, war, ghanimat.

* Yrd. Doç. Dr. | Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Giriş

“İslam” ve “savaş” kavramları bir arada kullanıldığında özel bir ilgi oluşmaktadır. Dünya tarihinin şekillenmesinde savaşların önemli bir rolü vardır.¹ Müslüman savaş algısının oluşmasında etkili olduğu düşünülen Risalet dönemi savaşlarının sebepleri üzerine değerlendirmeler günümüzde daha da yoğunlaşmıştır. Kimi araştırmacılar bu konuların yeteri kadar tartışıldığı kanaatinde olsalar da² bizce konuyla ilgili disiplinler arası yeteri kadar çalışma yapılmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle savaşlar açısından siyer kaynağı olarak hadis literatürü günümüz algıları çerçevesinde el değmemiş durumdadır. Siyer kaynağı olarak Kur’an açısından savaşların ele alındığı çalışmaların da henüz yeterince yapıldığı kanaatinde değiliz. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar³ girizgâh mahiyetindedir.

Risalet dönemi savaşlarını konu edinen çalışmalarda, genelde ya tek tek askerî hareketler ele alınarak tikel hadiselerin anlaşılması yoluna gidilmiş⁴ ya da tikel örneklerden hareketle genel hükümlere ulaşma gayreti gösterilmiştir.⁵ Makalemizde ise bu çeşitliliğe olumlu katkı sağlamak adına Risalet dönemi savaşlarına dair kaynakların bildirdiği sebepleri olabildiğince temel motiflere taşıyıp daha anlaşılır sonuçlar elde etmek hedeflenmiştir. Böylelikle bu savaşlarda ana sebep olarak gördüğümüz muhatap-sebeup ilişkisi bağlamında koruma ve korunma kaygısını ön plana çıkarmış olacağız. Tarih ilmi açısından yaklaştığımız askerî vakaları; ortak özellikleri merkeze alıp daha önce yapılmış çalışmalardan da yararlanarak tasnif ettik. Sebepler üzerinden savaşları anlama çabasına ek olarak özellikle muhatap kitlesini de göz ardı etmeden yorumlar yapmaya çalıştık. Öyle görülüyor ki, belirli muhatap kitlesine yönelik askerî hareketler bağımsız değil, hatta savaşların ortaya çıkmasında muhataplar, kategorik olarak birbirinden etkilenmiştir.

¹ Ahmet Turan Yüksel, “Bazı Batılı Araştırmacılara Göre İlk İslam Fetihleri”, *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1996, sayı: 6, s. 170.

² Şaban Öz, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Neva Yayınları, İstanbul 2015, s. 68.

³ Örn. krş. Münir H. Beyatlı, *Kur’an’da Savaş Olgusu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009.

⁴ Örn. krş. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1991; Serdar Özdemir, *Hz. Peygamberin Seriyeleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.

⁵ Örn. krş. Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, İsam Yayınları, İstanbul 2010; Cafer Acar, *Cahiliyede ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

1. Risalet Döneminde Muhataplar ve Savaşlar

1.1. Müşrikler

İslam'ın doğduğu coğrafyanın merkezi Mekke idi. Şehrin yönetimi Kureyş kabilesindeydi.⁶ Bu dönem Mekke'sinde hâkim zihniyet, şirk üzere inşa edilmişti. Davetin ilk muhatabı olan müşrikler, Medine döneminde yaşanan savaşların da en önemli tarafı idi.⁷ Özellikle Kureyş'e mensup müşrikler en sert direniş gösterenlerdi. Bunun sebebi, İslam davetinden en çok onların etkilenmesi olsa gerektir. Kureyş'in bu tutumu, iletişim içinde oldukları Yahudiler ve Bizans-Müslüman ilişkilerini de olumsuz etkilemiş olmalıdır.⁸ Hz. Peygamber, nübüvvet enerjisini yoğunluklu olarak bu muhatap kitlesine harcamıştı. Savaşların ekserisi müşriklere yönelikti. Araplar da çoğunlukla müşrik bir geleneğe sahipti.⁹ Mekkeli müşriklere ve onların tesirinde kalan müşrik kabilelere yönelik savaşlarda hicret öncesi oluşan savaş şartları belirleyici olmuştur.¹⁰

Müşrikler, Mekke'deki 13 yıl boyunca Müslümanlara huzurlu bir yaşam ortamını çok görmüşlerdir. Üstelik hicret edilen bölgelerde de onları rahat bırakmamışlardır. Nitekim Habeşistan hicreti sonrasında oraya müşriklerden bir heyet göndererek barınmalarını engellenmeye çalışmışlardır.¹¹ Yine Tai'fe haber göndererek oradaki müşrikleri tahrik etmişler¹² ve nihayet Medine'ye hicret sonrasında da benzer davranışlara tevessül etmişlerdir. Özellikle de Medine'ye hicret edenler açık bir

⁶ Nebi Bozkurt, M. Sabri Küçükbaşçı, "Mekke", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 555; Casim Avcı, "Kureyş", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 442.

⁷ S. Özdemir, s. 7-9.

⁸ Hicret dönemlerinde Mekkeli Müşriklerin Hem Habeşistan'a heyet göndermesi hem de Medine hicreti sonrasında Medine Yahudilerine yazdığı ifade edilen mektuplar bu bağlamda fikir verebilir. Bk. İbn Habîb, Muhammed, *Kitabü'l-Muhabber*, thk Eliza Lichten-Stadter, Haydarabad, 1942, s.271; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi - Hayatı ve Faaliyeti-*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, I, 217; Talat Koçyiğit, "Abdullah b. Übeyy b. Selül", *DİA*, İstanbul1988, I, 140; S. Özdemir, s. 18.

⁹ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, sđs: Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara 1997, s. 40; Mustafa Çağrıçı, "Arap (İslam'dan Önce Araplar'da Din)", *DİA*, Ankara 1991, III, 316-321; Ahmet Çelebi, *İslam Öncesi Mekke, ve Tarih Anlayışımız*, Seriyeye Kitapları, çev. Hasan Fehmi Ulus, İstanbul 1997, s. 175; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kinde", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 37-38; Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 61.

¹⁰ Ebü Davud, "Harac", 22; krş. Cafer Acar, "Risalet Dönemi Savaşlarının Başlamasında Mekke Döneminin Rolü", *Gaziosmanpaşa Üniv. İlahiyat fakültesi Dergisi*, c.2 sayı: 1, 2014.

¹¹ İbn Hişam, II, 7.

¹² İbn Hişam, II, 47.

şekilde tehditlere maruz kalmışlardır.¹³ Bu durum, Müslümanların Mekke müşriklerine karşı bir tavır ortaya koymalarını zorunlu kılmıştır. Savaş konusunda temel paradigmanın şekillendiği nokta da burasıdır. Zira Müslümanlara savaş dışında bir seçenek bırakılmamıştır. Savaş bu ortamın ortaya çıkardığı bir zaruret olmuştur. Bu tecrübenin sonraki dönemde farklı toplumlarla ilişkileri etkilediği söylenebilir.

Müşriklerle ilişkiler şüphesiz her zaman savaş karakterli olmamıştır. Nitekim Mekke dışında kalan diğer müşrik kabilelerinin çoğunluğu ile barış içinde ilişkiler sürdürülmüştür. Bu kabileler güney ve kuzey ticaret yollarını kullanırken Medine yakınlarında her hangi bir zorlukla karşılaşmamışlardır.¹⁴ Medine de bulunan ve sayıları altı bini bulan müşriklerle de¹⁵ bir arada belirli bir hukuki zemine bağlı kalmak kaydı ile yaşamak mümkün olmuştur. Onların kabiliyet ve imkânlarından yararlanıldığı da vakidir.¹⁶

Risalet dönemi askerî hadiselerini tasnifte en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Elşad Mahmudov'un tespitine göre, bu dönemde 120 vaka vardır.¹⁷ Mahmudov özellikle ana savaşların hazırlığı mahiyetindeki küçük çaplı ön çalışma mahiyetindeki hareketleri de bu bağlamda ayrı birer sefer olarak değerlendirmiştir. Onun ortaya koyduğu tabloya bakıldığında müşriklere yönelik 102 vaka görülmektedir. Geriye kalan 18 vaka diğer unsurlara yöneliktir. Büyük Bedir savaşından önce 9 vaka meydana gelmişti. Bunlar birbirinin aynı mahiyette olan operasyonlar olarak göze çarpmaktadır. Bedir savaşında Müslümanların kesin bir galibiyet elde etmeleri sonraki gelişmeleri tetiklemiştir. İntikam almak isteyen Mekkeli müşriklerin yanı sıra, Müslümanlardan rahatsız olan ve Mekkeli müşriklerin davranışlarını gizliden gizliye sempati ile karşılayan Yahudiler gibi muhalefet grupları baş kaldırıp Müslümanları zor durumda bırakacak davranışlara girişmişlerdi. Bu yönüyle müşriklerle yapılan mücadelelerde Bedir

¹³ İbn Habib, 271.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut 1985, III, 227; krş. Mehmet Azimli, "Bedir Savaşı Çerçevesinde Bazı Mülahazalar", *Bilimname*, XVIII, 2010/1, 7-20.

¹⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Tarihi Dersleri*, Beyan Yayınları, Çev. Ruhi Özcan, Redaksiyon: Vecdi Akyüz, İstanbul 2013, s. 91.

¹⁶ Ramazan Hurç, "Allah Resulü Müşriklere Önemli Görevler Verdi mi?", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 39 -Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 2003, s. 95.

¹⁷ Mahmudov, 487-493.

galibiyeti bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş Müslümanların özgüvenini tazelediği gibi Müslümanların bu başarısından rahatsız olanlar nezdinde muhalefet ateşinin fitilini yakmıştır. Bedir sonrası askerî faaliyetler sıklaşmıştır. Müslümanlar hem içerideki hem de dışarıdaki unsurlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Muhatap olarak müşriklerle yaşanan savaşlar, dini dönüşümün meydana getirdiği çalkantı karşısında müşriklerin pozisyon kaybetme kaygısından beslenmiştir. İçte ve dışta savaşı körüklemek isteyen figürler ve aktörler türemiş bunlara karşı tedbirler alınmıştır. Bu sırada rol alanların Mekkeli müşriklerle akrabalık ya da dostluk ilişkilerinin olduğu aşikârdır.

1.2. Yahudiler

Risalet döneminde Yahudiler, Yesrib başta olmak üzere genelde Hayber, Vâdi-l'Kurâ, Teymâ, Maknâ, Fedek, Tâif ve Yemen gibi bölgelerde yaşıyorlardı.¹⁸ Kendilerine ait köyleri ve kaleleri vardı.

Yahudilerin Hicaz bölgesine yerleşme zamanı, kesin bilinmemekle birlikte¹⁹ M.Ö. 7. Yüzyılda Buhtunnasr'ın Babil sürgünü veya Miladî birinci yüzyılda Titus'un Kudüs'e saldırması sonrası başlamıştır.²⁰ Yahudiler, Evs ve Hazrec kabilelerinden önce Medine'ye yerleşmişlerdi. Evs ve Hazrec ise Yemen'deki Ma'rib Seddinin yıkılması sonrasında bölgeye gelmişler,²¹ bölgeyi sahiplenip kaynaşmışlardı.²² Bu durum Yahudiler için bir avantaj olmuş ve Medine'nin en önemli unsuru haline gelmişlerdir. Yerel kabileler, Medine'de zamanla etkili hale gelen Yahudilerin hâkimiyetinden kurtulmak için çevre devletlerden zaman

¹⁸ İsmail Hakkı Atçeken, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri*, Marifet Yayınları İstanbul 1996, s. 41; Ömer Faruk Harman, "Yahudilik (İslam Kaynaklarına Göre)", *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIII, 220-226;

¹⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 553.

²⁰ Taberî, İbn Cerir, (ö: 307/923.), *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1987, 1/536; İbn Kesir, Ebû'l-fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşi, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk. Abdullâh Abdülmühsin et-Türki, Beyrut 1997, II, 319; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, 265; Eyüp Baş, *İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004, 23; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Hicaz", *DİA*, XVII, Ankara 1998, s. 432-437.

²¹ Köksal, Asım, *İslam Tarihi*, Şamil Yayıncılık, İstanbul 2012, 1, 433-444; Zekiye Sönmez, *İslam'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadasında Hıristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara 2013, 192.

²² Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Çev. Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, 2/75; Baş, s. 24.

zaman yardım istemek zorunda kalmışlardır.²³ Aslında anlaşmazlık olduğunda, özellikle de liderlik mücadelesinde komşu ülkelerden veya etkili kişilerden hakemlik talep etmek, Yahudi geleneğine de yabancı değildir.²⁴ Böylece hem Yesrib'deki Araplar hem de Yahudiler Hz. Peygamber'in Mekke'den gelip başlarına lider olmasını önemli bir direnişle karşılamamışlardı. Bu durum Hz. Peygamber'in müşriklerle açık mücadelesinde bir güven oluşturmuş iken Yahudilerin gizli muhalefetine neden olmuştur. Yahudilerin bölgedeki varlıklarının tarihi ile, edinmek istedikleri yer, Hz. Peygamber karşısında mücadeleye girişmelerinin arka planını oluşturmada müessirdir.

Müslümanların Yahudilerle savaşları, müşriklerle olandan bağımsız değildir. Medine'de Müslümanlarla iç içe yaşamaya başlayan ve onların varlığından rahatsızlık duyan bu insanların, daha önce işaret edildiği üzere onları buradan da çıkarmak için arayışlar içine girmeleri Müslümanlarla karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Bu gelişmelere Müslümanların sessiz kalması şüphesiz öncelikle Medine'deki varlıklarını tehlikeye sokacağı gibi İslam davetinin de geleceğini karartabilirdi. Buna binaen Yahudilerle karşı karşıya gelmek zorunlu bir hal almıştı. Ancak bu öncelikle Yahudilerin bir tercihidir. Bedir savaşı sonrası Müslümanların konumlarını tahkim ettikleri ortaya çıkınca başta Hz. Peygamber'e olmak üzere Müslümanlara yönelik tehditkar davranışlar içine girmeye başlamışlardır. Lideri öldürerek Müslümanların konumunu zayıflatmak ve kendilerinin pozisyonunu güçlendirmek istemişlerdir. Düşmanlık içine giren ve düşmanla iş birliği yaparak Medine'deki ortamın güvenliğini tehdit eden gruplara karşı Hz. Peygamber de karşı tedbirler almıştır.

Bedir galibiyeti sonrasında antlaşmaların bozulmasına dönük önde gelen Yahudilerin girişimlerini ve tahriklerini akamete uğratmak için Hz. Peygamber, Asma bint. Mervan, Ka'b b. Eşref ve İbn Süneyne gibi kişilerle uğraşmak durumunda kalmış, grup olarak da Beni Kaynuka

²³ Milattan önce, bir asır kadar varlığını devam ettirmiş Haşmoniam krallığı yıkılmak üzere iken, iki kardeş aralarındaki taht kavgalarında hakem olarak Roma imparatorluğundan yardım istemişlerdir. Bk. Belazurî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö: 279/892), *Futûhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, K.B. Yayınları Ank. 2002, 35; krş. Baş, 25.

²⁴ Sönmez, s. 28.

bertaraf edilmiştir. Bu vakaların gelişmesinde son kıvılcım mahiyetinde anlatımlar olsa da²⁵ ana sebep, Müslümanların güç kazanmaları ve Yahudilerin bölgede zemin kaybına uğramalarıdır. Bunlar aynı yıl içinde gelişen ve birbirinden bağımsız olmayan vakalardır. Bir başka yönüyle Müslümanların müşriklere karşı savaşa girişmeleri Yahudiler için bir fırsat oluşturmuş gibidir. Onlar da bu fırsatı değerlendirmeye teşebbüs etmişler ancak başarısız olmuşlardır.²⁶

Benî Kaynuka ve ileri gelen kimi Yahudilerin içine düştükleri bu durum bölge Yahudilerini de etkilemiş olmalıdır. Başlangıçta Müslümanların müşriklere olan mücadelesini kendileri için fırsat gören kimi Yahudi gruplar kendi başlarına başarılı olamayacaklarını görünce Mekkeli müşriklere işbirliğine gitmişlerdir. Nitekim Uhud savaşı sonrasında Beni Nadîr Yahudileri, Hendek savaşı sonrasında ise Benî Kureyza Yahudileri Müslümanlar için bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılmışlardır.²⁷ Üç yıl gibi bir süre içinde gelişen olaylar dizisi şüphesiz ki birbiriyle son derece ilintilidir.

Müslümanlar için yakın tehdit olmaktan çıkarılan Yahudi toplulukları, sürgün oldukları bölgelerde de geçmişin intikamını alma hevesine kapılmışlardır. Bölge halklarını Müslümanlar aleyhine kışkırtmışlardır. Hayber, Fedek, Vadi'l-Kura gibi seferlerin arka planında Medine için tehdit olmaktan çıkarılan Benî Kaynuka, Benî Nadîr, Benî Kureyza tecrübesinin olduğunu düşünmek zor değildir.

1.3. Hıristiyanlar

Siyer kaynaklarında Risalet dönemi savaşlarının muhatabı olması yönüyle bu grupla ilgili olarak dinî kimlik yerine siyasî kimlik vurgusu tercih edilmiş ve Bizans veya Rumlara nispetle anlatımlar yapılmıştır.²⁸ “Bizans” adı, Doğu Roma İmparatorluğu için kullanılmıştır.²⁹ Bizim burada Hıristiyan başlığını tercih etmemiz ise önceki başlıklarla uyum

²⁵ Örn. bk. Vakidî. 1, 76; İbn Hışam. V, 277; Belazûrî, I, 363; krş. Mehmet Azimli, “Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Beni Kaynuka Savaşının Sebebi-“ *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 3. Sayı 2, Güz 2008 (175-183).

²⁶ Ebû Davud, “Kitabü'l-Harac ve'l-İmare ve'l-Fey”, 22; Krş. Baş, s. 49.

²⁷ Haşr, 59/2.

²⁸ Vakidî, Muhammed b. Ömer b. Vakidî, *Kitabü'l-Megazi*, thk. Marsden Jones, Beyrut 1984, III, 990, 1117.

²⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, ttk yayınları Ankara 1981, s. 9.

sağlaması amacıyla. Arap yarımadası göz önüne alındığında Hıristiyan toplumların nüfusu fazla değildi.³⁰ Bununla birlikte Yarımadanın çevresi Hıristiyan devlet ve kabilelerle çevrilmişti denilebilir.³¹ Buna rağmen kaynaklarımızda Rum veya Bizans siyasî kimliğinin muhatap kitlesi olarak tercih edilmesi, bu kimliğin baskın olması nedeniyle olsa gerektir.

Hicaz'da Hıristiyanlık erken dönemden beri vardı.³² Risalet döneminde Arap yarımadasının etrafında Hıristiyan kabile ve toplumlar mevcuttu.³³ Bölgeye Hıristiyanlık, Roma ve Habeşistan aracılığıyla bir de Sasanî İmparatorluğunun Hıristiyan esirleri ile girmişti. İslam, Hicaz coğrafyasında Hıristiyanların kısmen merkezî yönetim ve merkezî kiliseden uzaklaştığı bir dönemde ortaya çıkmıştır.³⁴ Hz. Peygamber'in risaletle görevlendirildiği dönemin, iki önemli gücünden biri Bizans'tı. Roma İmparatorluğunun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkanlar'dan Anadolu'ya, Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerine kadar hâkimiyet kurmuş ve İslam tarihi boyunca Müslümanların siyasî rakibi olarak tarihte yerini almış bir güçtü. Bizans, Müslümanların yakın muhatapı olan Yarımada'nın bazı bölgeleri ile Suriye, Filistin ve Mısır üzerinde etkili idi.³⁵

Mekke döneminde Müslümanların Hıristiyanlarla ilişkileri genelde dostane ve olumlu bir şekilde geçmişti.³⁶ Medine'de ise az sayıda Hıristiyan vardı. Bu dönemde Hıristiyan azınlık ile ilgili kaynaklarda her hangi bir sorundan bahsedilmemektedir.

Risalet dönemi savaşlarının muhataplarından sayılan alışageldik ifadesiyle Bizans³⁷ ve Müslümanlar arasında doğrudan denilebilecek bir savaştan bahsetmek mümkün değildir. Bizans etkisi altında veya siyaseten Bizans'a bağlı durumda olan Müslümanlara yakın coğrafyaya yönelik az sayıda askerî harekât gerçekleşmiştir. Mûte,³⁸ Tebük³⁹ ve

³⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 617.

³¹ Sönmez, 91, 116, 121.

³² Günaltay, 89.

³³ Sönmez, s. 87.

³⁴ Sönmez, 26.

³⁵ Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 233-244.

³⁶ Sönmez, 185

³⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 331.

³⁸ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî (ö. 218/833), *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Seka-

Dûmetü'l-Cendel⁴⁰, Übnâ⁴¹ gibi askerî seferler bu bağlamda değerlendirilebilir. Mûte, Tebük ve Übnâ bölgeleri aynı güzergâh üzerinde olan ve aynı karakter ve sebepler üzerine inşa edilen seferlerdir. Buralara yönelik seferler Müslümanların kendilerini siyaseten gösterme ve bir güç olarak muhataplarına görünme amacındadır denilebilir. Hz. Peygamber'in elçisinin öldürülmesi⁴² Müslümanlara yönelik bir gözdağıdır. Hz. Peygamber de Mûte ile karşılık vermiş Müslümanların siyaseten var olduklarını ve kendi haklarını koruyabileceklerini ifade etmek istemiştir. Tebük ve Übnâ seferlerinde de aynı hedef gözetilmiştir.⁴³ Dumetü'l-Cendel de Tebük'ten idare edilen bir seferle kontrol altına alınmıştır. Pek tabii ki bu bölgeler Bizans siyasi hâkimiyetindeki bölgelerdir. Hz. Peygamber'in Mûte'ye kadar uzanan bölgeye vefatından önce Üsâme b. Zeyd komutasında yeni bir sefer düzenlemek istemesi de yine Bizans hakimiyetindeki coğrafyada Müslümanlara karşı süregelen hareketlilikler üzerine gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler muhtemelen Bizans merkezi hükümetini de insiyatif almak noktasında etkilemiştir. Bu dönemde Hıristiyan kabile ve gruplara yönelik 7 kadar askerî harekât yapıldığı söylenebilir.⁴⁴

2. Risalet Dönemi Savaşlarının Sebeplerine İlişkin Temel Algılar

Risalet dönemi savaşlarının değerlendirilmesinde genelde üç ana çizgi göze çarpar. Bunlardan birincisi, siyer kaynaklarının ortaya koyduğu bakış açısı doğrultusunda inşa edilmiştir.⁴⁵ Bir diğer eğilim ise oryantlizmin seküler değerlendirmeleriyle şekillenmiştir. Buna göre Risalet dönemi savaşları, maddî umutlarla, siyasî hâkimiyet, ekonomik imkânları artırmak amacıyla yapılmıştır.⁴⁶ Üçüncü bir çizgi daha vardır

İbrahim el-Ebyarı- Abdülhafız Şelebi, Darü'l-hayr, Dimeşk 1992, IV, 12.

³⁹ İbn Hişam, IV, 125.

⁴⁰ Bu bölgeye iki sefer yapıldığı anlaşılmaktadır. Krş. İbn Hişam, III,133, 169.

⁴¹ İbn Hişam, IV, 218.

⁴² İbn Sa'd, II, 92; İbn Hişam, IV, 12.

⁴³ Hamidullah, I, 336.

⁴⁴ Mahmudov, 487-493.

⁴⁵ Örn: Lütfullah Ahmed, *Rahmet ve Savaş Peygamberi*, Hız. Sadık Albayrak, İstanbul 1983; Ahmed Cevdet Paşa, *Örnek Hayat Hz. Muhammed*, yayınları hız. Ahmed Şahin-Mehmet Dikmen, İstanbul 2006; Şadi Eren, *Kur'an Işığında Cihad ve Savaş*, İstanbul 1996.

⁴⁶ Örn. Leone Caetani, *İslam Tarihi*, Çev. Hüseyin Cahit, İstanbul 1924; Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megamiz, sad. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976.

ki bu da iki algının etkisinde gelişmiş modern dönem insanının anlayışına hitap ederek savaşların felsefesini izah üzere ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Oryantalist söylemin dikkate alınmasıyla daha tatmin edici, meşruiyet zeminini güçlendirmeye yönelik yorumlar yapılmaya çalışılmıştır.⁴⁸ Batı ile yüzleşme sonrası üçüncü eğilimin popüler olduğunu ve bu yorum tarzının daha da gelişeceğini söylemek mümkündür.

İslam tarihi boyunca Müslümanların meşruiyete önem vermeleri ayrı ayrı her savaşın nedensel zeminini izaha gayret etmeleri dikkate değer bir durumdur. Tarihsel süreçte bu meşruiyet hassasiyetine uygun düşmeyen uygulamalar olsa bile Müslümanların bu çizgiyi yazılı ve sözlü dilde muhafaza etmiş olmaları, kendilerinin savaşlara ilişkin duruşlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca Risalet döneminin savaşlar açısından doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamak üzere, muhatapların anlayışlarına uygun bir dil ile aktarılması yönüyle üçüncü seçenek avantajlı bir tercih olarak da görülebilir. Zira oryantalizm etkisinde gelişen anlayışlar, Müslümanların kullandığı dil üzerinden tarihin aktarımının nasıl bir algı oluşturduğunu göz önüne sermesi yönüyle de karşı algının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Risalet dönemi savaşlarının manevi boyutunu göz ardı ederek mahza seküler mantık ile değerlendirmek, o dönemin sosyolojisini ve psikolojisini anlamamak demektir. Bu manevi boyut hem İslam'ı hem Müslümanları hem de insanları korumayı, sorumluluk olarak üzerine almaktadır. Müslümanların tavırları ile İslam'ın tavrını birbirinden ayırmak gerekir. İslam ilkesel tavırlar koymuştur. Müslümanların tavırları ise her zaman bu ilkeyi koruyamamış olabilir. İslam'ın tavrını Kur'an ve Hz. Peygamber'in davranışlarına göre tespit edebiliriz. Hz. Peygamber'in olaylar karşısında ortaya koyduğu davranışlar bu anlamda veri özelliği taşır.

Bu dönem savaşlarının kaynaklardaki yorumları, konularla ilgili

⁴⁷ Örn. Hamidullah, a.g.e ; Mahmudov, a.g.e.; Ahmet Çelebi, *İslam Düşüncesinde Cihad ve Savaş Siyaseti*, Çev. Abdullah Kahraman, İz Yayınları İstanbul 1994.

⁴⁸ Örn. bk. Mehmet Azimli, "Benü Kureyza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt: 10, sayı: 2, s. 23-32; Mehmet Azimli, "Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Benî Kaynuka Savaşının Sebebi"-, *İslâmi İlimler Dergisi*, 2008, cilt: III, sayı: 2, İslâm Tarihçiliği sayısı, s. 175-183.

müelliflere ulaşan haberler ve müelliflerin yorumlarından ibarettir.⁴⁹ Dolayısıyla tarihsel olarak Risalet dönemi tamamen yansıttıkları da söylenemez. Her halukârda Risalet dönemi savaşları meşru bir zeminde gerçekleşmiştir.

Kaynaklardaki askerî seferlerin, muhtelif ilim adamlarınca yapılan tasnifleri⁵⁰ değerlendirildiğinde, üç ana başlık oluşturulabilir.

2.1. Siyasî, Askerî ve Sosyal Algılar

Risalet dönemi savaşlarının sosyo-siyasî ve askerî yönlerini ön plana alarak bu savaşların bir kısmını kategorize etmek mümkündür. İstihbarat, düşmanca davranışlara mukabelede bulunmak, misilleme gibi yorumlar, tikel düzeyde savaşların anlaşılmasına hizmet eder. Bununla birlikte genel resim ihmal edilmemelidir. Bedir, Uhud ve Hendek savaşı ve bu savaşların öncülü istihbarî ve yoklama mahiyetindeki hareketlerin hepsi bir arada değerlendirilerek müşriklarla yapılan savaşların anlaşılması mümkündür. Bu savaşların hiçbirisi bir diğerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla tekrar ifade etmeliyiz ki bir askerî hareketten yola çıkarak ne birebir o savaşın anlaşılması ne de genellemelerle diğerlerini anlamak imkânsız gibidir.

Bu başlık altında itiraz görebilecek en önemli husus, Müslümanlara düşmanlık gösteren kişilere yönelik özel görevli seriyyelerin birer suikast olarak değerlendirilmesidir.⁵¹ Sebepe olarak da bu kişilerin Hz. Peygamber'e ve İslamî değerlere hakaret etmeleri gösterilmiştir.⁵² Bir başka ifadeyle bu kişilere yönelik alınan kararların sebepleri bağlamında, hakaret konusu ön plana çıkarılmıştır. Hâlbuki siyerin en güvenilir kaynağı olan Kur'an'da bu bağlamda ilişkilerin değerlendirildiği ayetleri görebiliyoruz.⁵³ Kâfirlerin değerlerine hakareti yasaklayan ve böylelikle onların da hakaret etmesinin önüne geçmeyi öngören bir yaklaşım vardır. Onların hakaretleri karşısında ölüm emri

⁴⁹ Örn. İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar, (ö. 151/768), *Kitübü'l-Mübtedei ve'l-Mebas ve'l-Megazi*, Thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 19.

⁵⁰ Mahmudov, 487; Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yayınları İstanbul 2003; Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Salih Tuğ, Yağmur Yayınları, İstanbul 1991, s. 48; Kutluay, Abdülaziz, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Savaşları ve Sebepleri*, İpek Yayınları, İstanbul 1991.

⁵¹ S. Özdemir, s. 178; Mahmudov, s. 362.

⁵² Örn. Bk. Vakidî, I, 225, 227, 236, II, 215; Krş. Mahmudov, s. 362-382; S. Özdemir, s. 178-9.

⁵³ Ali İmran 3/176, 186.

olmadığı gibi savaşa ilgili ayetlerde de kâfirlerle savaşın gerekçesi olarak onların hakaretleri söz konusu edilmemiştir.

Gerçekte bu kişilerin öldürülmesi için gönderilen askeri seriyelerin sebepleri, savaş şartlarında oluşmuştur. Aksi halde düşmanlığın olduğu yerde tarafların birbirlerini itham edici üsluplar kullanması psikolojik bir savaştır. Kur'an'da bu anlamda hem kitap ehlerinden hem de müşriklerden eziyet verici davranış ve sözleri işitmelerinin mümkün olduğu, buna karşı ise Müslümanların sabretmelerinin doğru olacağı belirtilmiştir.⁵⁴

Kaynaklarımızda bu operasyonlarla ilgili rivayetlerin aşırı detaylar vermesi⁵⁵ bir başka şüphe oluşturabilecek husustur. Ayrıca öldürülen kişilerle ilgili dramatik anlatımların olması, mağdur psikolojisi oluşturabilecek yorumların yapılması, rivayetlerin ihtiyatla karşılanmasını gerektirmektedir. Hz. Peygamber'in, emzikli bebeği olduğu ifade edilen Asma bnt. Mervan'ı henüz göğsünü emen bebeğinden ayırıp öldürttüğünü,⁵⁶ 120 yaşındaki Ebû Afek'in aleyhte kışkırtma nedeniyle öldürülmesini⁵⁷ emrettiğini düşünmek, Hz. Peygamber'in daha ağır suçları affedişi ile telif edilemez. Bu anlatımlar sözlü rivayet geleneği çerçevesinde müelliflere ulaşan rivayetlerin ravileri ile ilgili bir sorun olsa gerektir. Hz. Peygamber bu insanların öldürülmesine Müslümanlarla olan savaş şartları nedeniyle karar vermiş olabilir. Ayrıntı ve dramatik anlatımların da abartı olarak değerlendirilmesi gerekir. Gerçekten de Hz. Peygamber, hakaret nedeniyle insanları öldürme kararı alacak olsaydı, Mekke döneminde iken bu anlamda sicili kabarık kişilerden bahsetmek mümkündür.⁵⁸ Kur'an bu insanlar için mukabil dili kullanmayı bile nehyetmiştir.⁵⁹ Bunlarla ilgili ileride ifade edildiği üzere Müslümanlara sabır ve iyilikle muamele tavsiye edilmektedir.⁶⁰ Yine eğer Hz. Peygamber hakareti öldürme sebebi sayacak olsa idi münafıkların reisi olarak bilinen

⁵⁴ Âli İmran, 3/186.

⁵⁵ Buharî, "Megâzî", 15; Müslim, "Cihad", 119; Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Avvame, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993, "Cihad", 169.

⁵⁶ Vakidî, *Megâzî*, I, 135.

⁵⁷ Vakidî, *Megâzî*, I, 136.

⁵⁸ İbn Sa'd, I, 200-201.

⁵⁹ Âli İmran, 3/186; Enâm, 6/108.

⁶⁰ Nisa 4/77.

Abdullah b. Übey'in öldürülmesine hükmederdi. Zira o Hz. Peygamber'e hakaret eden, ifk hadisesinde rol alan, Mescid-i Dırar'ın inşasına destek veren, nihayet Hz. Peygamber'e düşmanlık konusunda öldürülmesi emredilenlerden aşağı kalır yanı olmayan hatta daha beterini yapan⁶¹ bir kişidir. Onun bu durumu Kur'an tarafından da teyit edilmiştir.⁶²

Siyasi, sosyal ve askerî nitelikli savaşların tasnifini yaparak konuyla ilgilenenlerin rahat takibini yapabilmeleri için başlığımız altında zikredilebilecek askeri hareketlere tablo halinde yer vermek istiyoruz.

İstihbarat Amaçlı Seriyeler

Adı	Muhatabı	Komutanı
Bedir Seriyesi	Kureyş Müşrikleri	Besbes b. Amr ve Adiy b. Ebû Zağba
Benî Mustalik Seriyesi	Huza'nın Benî Mustalik kolu	Büreyde b. Husayb
Benî Kureyza Seriyesi	Beni Kureyza Yahudileri	Zübeyr b. Avvam
Benî Kureyza Seriyesi	Benî Kureyza Yahudileri	Havvad b. Cübeyr
Zü'l-Kassa Seriyesi	Gatafan'dan Benî Muharib, Benî Salebe, Benî Enmar	Muhammed b. Mesleme
Hayber Seriyesi	Hayber Yahudileri	Abdullah b. Revaha
Hudeybiye Seriyesi	Kureyş Müşrikleri	Abbad b. Bişr
Hayber Seriyesi	Hayber Yahudileri	Abbad b. Bişr

Misilleme ve Suçluyu Cezalandırma Amaçlı Seriyeler

Adı	Muhatabı	Komutanı
	Hüzeyl ve Benî Lihyan Kabilesi	Hz. Muhammed
Siy Seriyesi	Benî Amir b. Sasa Kabilesi	Şüca' b. Vehb
Übna(Üsame) Seriyesi	Bizans İmparatorluğu	Üsame b. Zeyd

⁶¹ Buhari, "Merda", 15, "Edep", 115, "Sulh", 1, "İsti'zan" 20; Müslim, "Cihad" 116, 117; İbn Hişam, II, 218-9; krş. Atçeken, 42-3; Tevhid Bakan, "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenâze Namazını Kılması", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, Erzurum 2013, s. 216.

⁶² Tevbe 9/106108; Münafikûn, 63/7-8; Nur, 24/11.

Kürz b. Cabir el-Fihri Seriyyesi	Beni Ureyne Kabilesi	Kürz b. Cabir el-Fihri
Safevan(1.Bedir)	Kureş Kabilesi	Hız. Muhammed
Sevik Gazvesi	Kureş Kabilesi	Hız. Muhammed
Gabe (Zükared)	Gatafan'ın Beni Fezare Kabilesi	Hız. Muhammed

Hakaretlere ve Düşmanca Tutuma Karşı Mukabele

Adı	Muhatabı	Komutanı
Ebü Rafi'in öldürülmesi	Yahudi Ebü Rafi'	Abdullah b. Atik
Amr b. Ma'di Kerb'in öldürülmesi	Müşrik Amr b. Ma'di Kerb	Ali b. Ebî Talib
Asma bnt. Mervan öldürülmesi	Yahudi Asma bnt. Mervan	Umeyr b. Adiy el-Hatmî
Ebü Afek öldürülmesi	Müşrik Ebü Afek	Salim b.Umeyr
Kab b. Eşref öldürülmesi	Yahudi Ka'b b. Eşref	Muhammed b. Mesleme
İbn Süneyne öldürülmesi	Yahudi İbn Süneyne	Müheyyisa b. Mesud
Ümmü Kırfe'nin öldürülmesi (3.Vadi'l-kura)	Müşr. Beni Fezareli	Zeyd b. Harise
Üseyr b. Zarim'in öldürülmesi	Yahudi Üseyr b. Zarim	Abdullah b. Revaha
İbn Ebi Huza'nın öldürülmesi	İbn Ebi Huzaa	-
Rifaa b. Kays öldürülmesi	Beni Cuşem'den Rifaa b. Kays	Abdullah b. Ebi Hadred
Muaviye b. Muğire'nin öldürülmesi	Müşrik Muaviye b. Muğire	Zeyd b. Harise Ve Ammar b. Yasir
Süfyan b. Halid b. Nübeyh el- Hüzeyli'nin öldürülmesi	Müşrik Süfyan b. Halid	Abdullah b. Üneys el-Cüheni
Ebü Süfyan b. Harb'in öldürülmesi	Müşrik Ebü Süfyan	Amr b. Ümeyye

Anlaşmanın ihlali

Adı	Muhatabı	Komutanı
Beni Kaynuka Gazvesi	Yahudi Beni Kaynuka	Hz. Muhammed
Beni Nadir Gazvesi	Yahudi Beni Nadir	Hz. Muhammed
Beni Kureyza Gazvesi	Yahudi Beni Kureyza	Hz. Muhammed
Mekke'nin Fethi Gazvesi	Kureyş Müşrikleri	Hz. Muhammed

Elçi Dokunulmazlığının İhlali

Adı	Muhatabı	Komutanı
Hudeybiye Gazvesi	Kureyş Müşrikleri	Hz. Muhammed
Hisma (Beni Cüzam) Seriyyesi	Beni Cüzam	Zeyd b. Harise
Müte Seriyyesi	Bizans ve bağlı Hristiyan Arap kabileleri	Zeyd b. Harise
Kurata Seriyyesi	Beni Kilab'tan Beni Kurata Kabilesi	Dahhak b. Ebü süfyan

Düşmanlık

Adı	Muhatabı	Komutanı
Beni Süleym ve Gatafan Seriyyesi	Gatafan ve Beni Süleym	Galib b. Abdullah
Kurata Seriyyesi	Beni Kurata	Muhammed b. Mesleme
Taraf Seriyyesi	Gatafandan Beni Salebe	Zeyd b. Harise
Meyfea Seriyyesi	Gatafanın, Beni Salebe ve Beni Uval Kabilesi	Galib b. Abdullah
Hadıra Seriyyesi	Gatafan Kabileleri	Ebü Katade el-Ensari
Tebale Seriyyesi	Beni Hasam	Kutbe b. Amir
Cinab Seriyyesi	Beni Beli ve Uzre	Ukkaşe b. Mihsan el-Esedî
Cüzam Seriyyesi	Beni Cüzam	Ebü Ubeyde b. Cerrah
Beni Süleym ve Beli Seriyyesi	Beni Süleym ve Beli Kab.	Sad b. Ubade

Necid Seriyyesi	-	Abdullah b. Ömer
Vadi'l-Kura Seriyyesi	-	Üsame b. Zeyd
Kedid Seriyyesi	Beni Bekir	Ali b. Ebi Talib
Saruhan Seriyyesi	Hayberli Saruhan	Galib b. Abdillan

Önleyici Seriyyeler (Düşman saldırılarını yerinde savma)

Adı	Muhatabı	Komutanı
	Hevazin'den bazı kabileler	Ömer b. Hattab
Necid (Hevazin) Seriyyesi	Hevazin veya Beni Fezare kabilesi	Ebü Bekir b. Kuhafe
Beni Kilab Seriyyesi	Beni Kilab	Ebü Bekir b. Kuhafe
Yümn ve Cinab Seriyyesi	Gatafan kabilesi	Beşir b. Sad
Zatu's-Selasil Seriyyesi	Beni Kuda, Belî, Uzre Belkayn, Lahm ve Cüzam kabileleri	Amr b. el-As
Zatu's-Selasil Seriyyesi	Vadiyabis'te bulunan Müşrik Arap kabileleri	Ali b. Ebi Talib
Beni Süleym Seriyyesi	Vadi'r-reml'de bulunan Müşrik Arap kabileleri	Ali b. Ebi Talib
Beni Hasam Seriyyesi	Beni Hasam	Ali b. Ebi Talib
Huneyn (Hevazin) Gazvesi	Hevazin kabileleri	Hız. Muhammed
Evtas Seriyyesi	Hevazin kabilesi	Ebü Amir el eşari
Taif Gazvesi	Hevazin ve Sakif kabileleri	Hız. Muhammed
Habeş Seriyyesi	Bir grup Habeşli	Alkame b. Mücezziz el-Müdlıcı
Tebük Gazvesi	Bizans İmparatorluğu	Hız. Muhammed
Zü'l-Kassa Seriyyesi	Gatafan'dan Beni Muharib, Beni Salebe, Beni Enmar	Ebü Ubeyde b. Cerrah
Katan Seriyyesi	Beni Esed	Ebü Seleme b. Abdü'l-Esed el-Mahzumi

Zatu'r-Rik'a Gazvesi	Gatafan'dan, Benî Enmar, Benî Salebe, Benî Muharib	Hız. Muhammed
Dümetü'l-Cendel Gazvesi	Kudaa ve Gassaniler (Hristiyan Araplar)	Hız. Muhammed
Müveysi (Benî Mustalik) Gazvesi	Huzaa'dan Benî Mustalik	Hız. Muhammed
Karkaratü'l- Küdr Gazvesi	Gatafan ve Benî Süleym	Hız. Muhammed
Zü Emer (Gatafan) Gazvesi	Gatafan'dan Benî Salebe, Benî Muharib	Hız. Muhammed
Benî Süleym (Bahran/Buhran) Gazvesi	Benî Süleym	Hız. Muhammed
Medyen Seriyyesi	Bazı Müşrik Arap kabileleri	Zeyd b. Harise
Vadi'l-Kura Seriyyesi	Benî Mezhiç, Benî Kudaa b. Mudar Kabileleri	Zeyd b. Harise

Düşmana Yardım ve Yataklık Edenlerle

Adı	Muhatabı	Komutanı
Gamr Seriyyesi	Benî Esed	Ukkaşe b. Mihsan
Fedek (Benî Sa'd b. Bekr) Seriyyesi	Hevazin'den, Benî Sa'd b. Bekr	Ali b. Ebi Talib
Vadi'l-Kura Gazvesi	Yahudiler	Hız. Muhammed
Fedek (Benî Mürre) Seriyyesi	Benî Mürre	Beşir b. Sa'd
Fedek(Benî Mürre)Seriyyesi	Benî Mürre	Galib b. Abdullah
Kedid Benî Mülevvih Seriyyesi	Benî Mülevvih	Galib b. Abdullah
Cemum (Benî Süleym) Seriyyesi	Benî Süleym	Zeyd b. Harise
Hayber Gazvesi	Hayber Yahudileri	Hız. Muhammed
Dumetü'l-Cendel (Ükeydir b. Abdülmelik) Seriyyesi	Hristiyan Ukeydir	Halid b. Velid

Savunma (Meşru Müdafaa)

Adı	Muhatabı	Komutanı
Uhud Gazvesi	Kureyş Müşrikleri	Hız. Muhammed
Hendek Gazvesi	Kureyş Müşrikleri ve Yahudiler	Hız. Muhammed

Muhtelif

Adı	Muhatabı	Komutanı
Kaza Umresi	Kureyş Müşrikleri	Hız. Muhammed
Hamrau'l-Esed	Kureyş Müşrikleri	Hız. Muhammed
Bedru'l-Mev'id	Kureyş Müşrikleri	Hız. Muhammed
Beni Temim	Beni Temim	Uyeyne b. Hısn

2.2. Ekonomik Algılar

Risalet dönemi savaşları ile ilgili ekonomik konular söz konusu olduğunda; ganimet elde etme amacıyla yapıldığı iddia edilen savaşlar akla gelir.⁶³ Ganimet, tarih boyunca savaşların bir realitesidir. Kur'an'da fazlalık anlamında "nefel" kelimesi ile de ifade edilen bu kavram, savaşın ana amacından ayrı elde edildiğinden bu şekilde adlandırılmıştır.⁶⁴ Ganimet, savaşların bir sonucu olarak değerlendirilebilmekle birlikte⁶⁵ savaş tazminatı olarak da görülebilir. Buna göre ganimet, savaşa sebep olmanın bedeli olarak yağmadan farklı bir uygulamadır.

Tarihsel süreçte maddi unsurların devlet politikası haline geldiğini söylemek mümkün olmakla birlikte⁶⁶ Risalet dönemi için bunu söyleyemeyiz. Risalet dönemi askerî hareketlerinde ganimet, öncelenen bir durum değildir.⁶⁷ Bununla birlikte sadece Mekkelilere ait kervanları

⁶³ Montgomery Watt, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, Çev. Murat Kılavuz, İstanbul 2001, s. 34-5.

⁶⁴ Mehmet Erkal, "Ganimet", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 351-354.

⁶⁵ Ali Rıza Ayar/Hüseyin Güneş, "Hz. Peygamber'in, Zafer Sonrası Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:16, Samsun 2003, s. 220.

⁶⁶ İsrail Balcı, *İlk İslam Fetihleri –Savaş-Bariş İlişkisi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, s. 322.

⁶⁷ Nisa 4/94; krş. M. İzzet Derveze, *Allah Yolunda Cihad*, çev. Ali Aslan, İlbahar Yayınları, İstanbul ty. s. 155.

hedef alan seferlerin, Müslümanlar açısından birincil önemi olmasa bile düşman açısından önemli olduğu aşikârdır. Kimi Müslümanların buna önem vermiş olması da insanî bir durumdur.⁶⁸ Müslümanların kervanlara saldırmayı kendileri için meşru bir hak gördüğünü de söyleyebiliriz. Zira müşriklerle yapılan savaşların arka planında Mekke döneminde yaşanan ve savaş sebebi olabilecek tecrübeler vardır. Bu yönü ağır basan askerî operasyonların meşruiyet sorunu oluşturduğuna dair bilgimiz yoktur. Ayrıca önemli bir husus; kaynaklarımızda zikredilen kervanlara yönelik saldırıların istisnasız tamamı, Kureyş kervanlarına yöneliktir.⁶⁹ Bu da kervandan ziyade kervan sahipleriyle bir sorun olduğunu gösterir. Müslümanların hedefinde olan coğrafya kervan güzergâhıdır. Birçok kabile ve devlete ait kervanlar bu güzergâhtan geçmektedir.⁷⁰

Risalet dönemi savaşlarında kimi zaman ganimet elde etme imkânı varken bundan sarfı nazar edilmesi, amacın ganimet olmadığını gösterir.⁷¹ Ganimetin teşvik amacıyla kullanılması,⁷² savaş kararı alındıktan sonra gündeme gelmiştir. Savaş ortamının olduğu durumlarda düşman konumunda olan hedeflerin özellikleri ve savaş sonucunda elde edileceklerin zikri bağlamında değerlendirilmelidir.

Ganimetlerin ciddi olarak gündeme gelmesi Bedir Gazvesiyle olmuştur.⁷³ Kaynaklarda geçmemekle birlikte, hedefteki Kureyş kervanının, Müslümanlara yönelik gerçekleştirilecek saldırıların altyapısını oluşturmak üzere düzenlendiği ifade edilmiştir.⁷⁴ Bununla

⁶⁸ Kur'an bu durumu eleştirmiştir. krş. Enfal 9/67-69.

⁶⁹ Acar, *Cah. ve Ris. Dön. Sav. Olgusu*, s. 251.

⁷⁰ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Medine", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 305-311.

⁷¹ Bedir savaşı sonrasında Ebû'l-As komutasında bir kervana yönelik harekatta ganimetler sahiplerine el dokunulmadan iade edilmiştir. Bir başka örnek Uşeyre Gazvesidir. Bk. İbn Hişam, II, 400; Taberî, *Tarih*, IV, 240-1; Çelik, Hüseyin, "Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 15, s. 75-100; Mehmet Erkal, "Ganimet", XIII, 351-354; Hamidullah, Hz. Pey.Sav. 264-268; Krş. Acar, *Cah. ve Ris. Dön. Sav. Olgusu*, s. 251.

⁷² Bedir gazvesinde Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Allah'ım! Onlar yaya ve yalın ayaklırlar, onlara binit ver. Allah'ım! Onlar açık ve çıplaktırlar, onları giyindir. Allah'ım! Onlar açtırlar, sen onları doyur. Fakirdirler, onları ikram sıfatınla zengin et." Bk. Vakidi, *Megâzi*, I, 16; Ebû Davud, *Sünen*, II, 72.

⁷³ Emin Işık, "Enfal Suresi", *DİA*, Ankara 1995, XI, 236-7.

⁷⁴ Mevlana Şibli, *Asr-ı Saadet*, Çev.: Ö. Rıza Doğrul, İstanbul 1977, I, 225-226; Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması Meselesi", *EKEV Akademi Dergisi*, sayı: 1, c.1, by. 1997, s.117-128.

birlikte Mekke döneminde Müslümanlara ve sahip oldukları mallara yönelik tutum,⁷⁵ Müslümanların kervanları tehdit etmelerinin arka planını oluşturmuştur diyebiliriz.

Kervanlara yönelik askerî operasyonlar en azından düşman tarafı açısından ve kısmen de Müslümanlar açısından ekonomik özellikli olarak değerlendirilecek olursa şu seferler bu bağlamda zikredilebilir.

Adı	Muhatabı	Komutanı
İs Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Hamza b. Abdülmuttalib
Rabiğ Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Ubeyde b. Haris
Harar Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Sad b. Ebî Vakkas
Ebva (Veddân) Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Hz. Muhammed
Buvat Gazvesi	Kureyş Müşrikleri	Hz. Muhammed
Uşeyre Gazvesi	Kureyş Müşrikleri	Hz. Muhammed
Büyük Bedir Gazvesi	Kureyş Müşrikleri	Hz. Muhammed
Karede Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Zeyd b. Harise
İs Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Zeyd b. Harise
Habat(Sifu'l-Bahr) Seriyyesi	Kureyş Müşrikleri	Ebü Ubeyde b. Cerrah
Batn-ı Nahle	Kureyş Müşrikleri	Abdullah b. Cahş

2.3. Dinî Algılar

Risalet dönemi savaşlarında dinî motifler, genelde davet ve putların imhası çerçevesinde yorumlanmıştır.⁷⁶ Davet ve savaş kavramlarının yan yana gelmesi makul gözükmemekle birlikte, temel bir gelenek olarak, savaş kararı verilmiş muhatapları, savaşa başlamadan önce İslam'a davet etmek bir usul idi.⁷⁷ Savaşlar öncesi ile ilgili anlatımlarda, mezkûr durumun hikâye edilmesi, bu seferlerin nedeni olarak yorumlanmış

⁷⁵ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 56-7.

⁷⁶ Mahmudov, 407, 436; Mehmet Ali Kapar, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, Esra Yayınları, İstanbul 1993, s. 184.

⁷⁷ Bkz. Müslim, "Cihad", 3; Ebû Davud, "Cihad", 82; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul 1992, "Siyer", 48; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, thk. M. Fuad Abdülbaki, Çağrı Yayınları İstanbul 1992, "Cihad", 37; krş. Macid Haddurî, *İslam Hukukunda Savaş ve Barış*, Çev. Fethi Gedikli, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1999, s.102; Ağırman, s. 119.

olabilir. Ya da Bi'ri Maune ve Recî' tecrübesinden sonra davet heyetlerinin korunması⁷⁸ bağlamında onlara eşlik eden silahlı ekipler nedeniyle bu şekilde anlaşılmış olabilir. Ancak hayatı tebliğ ile özdeşleşmiş olan Hz. Peygamber'in seferlerinin bir kısmını bu şekilde anlamının zorlama olduğu da açıktır. Bi'r-i Maune vakasında yaşanan üzücü durumun hesabını sormak üzere yola çıkan seriyyenin amacını davet olarak yorumlamak⁷⁹ için hangi veri vardır? Aynı şekilde Recî' vakasının hesabını sormak üzere giden askerî ekibin amacını davet olarak yorumlamak⁸⁰ makul olmasa gerektir. Bi'ri Maune ve Recî' vakalarında davet heyetlerinin sınırlı sayıda insandan oluştuğu düşünülürse bir diğer örnek olarak verilen Abdurrahman b. Avf komutasındaki Dûmetü'l-Cendel Seriyyesinin 700 kişiyle gönderilmesini⁸¹ davet seriyyesi olarak yorumlamak zordur.

Davet için savaşçıların gönderilmesi ve davetin bir savaş sebebi olarak takdimi İslam'ın ana prensiplerine de uygun düşmez.⁸² Davet için askerî seriyye düzenlendiği kabul edildikten sonra, ilgili süreçte herhangi bir çatışma olmaması, davet ile savaşın bir arada değerlendirilmesi açmazını ortadan kaldırmaz. Davetin önündeki engellerin kaldırılması anlaşılır olmakla birlikte bu engellerin mahiyeti söz konusu edilebilir. Ya da Müslümanlara yönelik baskılar bir neden olarak düşünülebilir. Bu kabil yorumlara ulaşmada siyer kaynaklarının savaş öncesi yaşananları hikâye etmesinin⁸³ etkili olduğu muhakkaktır. İslam'a davet seriyyeleri olarak yorumlanan askerî seferler şunlardır.⁸⁴

Adı	Muhatabı	Komutanı
Bi'ri Maune Seriyyesi	Amir b. Sa'sa Kabilesi	Münzir b. Amr
Recî' Seriyyesi	Benî Lihyân, Adel ve Karel kabileleri	Asım b. Sabit
Dûmetü'l-Cendel Seriyyesi	Benî Kelb Kabilesi	Abdurrahman b. Avf

⁷⁸ Mahmudov, s. 405.

⁷⁹ Mahmudov, s. 408.

⁸⁰ Mahmudov, s. 414.

⁸¹ Vakidi, II, 560.

⁸² Derveze, s. 83.

⁸³ Örn. Krş. Vakidi, II, 560.

⁸⁴ Mahmudov, s. 488-493

Benî Süleym Seriyyesi	Benî Süleym Kabilesi	Ahrem b. Ebûl Avca
Zatu Atlah Seriyyesi	Benî Kuda'	Ka'b b. Umeyr
Yelemlem Seriyyesi	Yelemlem bölgesi kabileleri	Hişam b. As
Urene Seriyyesi	Urene bölgesi kabileleri	Halid b. Said b. As
Benî Cezime Seriyyesi	Benî Cezime	Halid b. Velid
Benî Suda' Seriyyesi	Benî Suda'	Kays b. Sa'd b. Ubade
Benî Harise b. Amr Seriyyesi	Benî Harise b. Amr	Abdullah b. Evsece el-Beceli
Benî Haris b. Ka'b Seriyyesi	Benî Haris b. Ka'b	Halid b. Velid
Yemen Seriyyesi	Hemdan ve Mezhic	Ali b. Ebi Talib
Cureş Seriyyesi	Cureş bölgesi halkı	Surad b. Abdullah el-Ezdî

Risalet dönemi savaşlarında, dinî boyutla ilişkilendirilebilecek konulardan biri de, putları imha için gönderildiği ifade edilen seriyyelerdir. Putlara yönelik seferlerin yapıldığı iddia edilen dönemler dikkate alındığında, artık putların sahiplenicileri kalmamış gibidir. 8 kadar seriyyenin sadece üç tanesinde muhatap bir kabile zikredilmesi bu bağlamda anlamlıdır. Malum, putların imhası Mekke'nin fethinden sonra yani bölgenin İslamlaşma sürecinde dönüm noktası aşıldıktan sonra gündeme gelmiştir. Bunu, seferlerin hedefinde olan kabilelerin listede belirtildiği üzere belli belirsiz olmasından anlayabiliriz. Ayrıca ilgili seriyyelerin sadece putların imhası için gönderildiğini ifade etmek isabetli değildir. Örnek vermek gerekirse Fûls putunun yıkılması için gönderildiği ifade edilen seriyyenin Vakidî'deki anlatımında, putun imhası bu seferdeki olaylardan sadece biridir. Yol boyunca başkaca kabilelerle de mücadelelerin olduğu zikredilmekle birlikte fazla bir ayrıntı göze çarpmaz.⁸⁵ Dolayısıyla bu ve benzeri seferleri putların yıkılması için yapılmış seferler olarak yorumlanması doğru değildir. Kabile ilişkileri daha da ayrıntılı incelenmelidir. Putperestliğin Arap yarımadasından kesin bir şekilde temizlenmesi sürecinde sembol merkezlerdeki kalıntıların temizlenmesi olarak yorumlanabilir. Mekke'deki putlar, bölgenin en önemli putlarıdır. Eğer putlar için özel

⁸⁵ Vakidî, III, 984.

bir seriyye olsa, önce Mekke'nin düşünülmesi gerekirdi. Bunun önceki dönemde gündeme geldiğine dair bir bilgimiz yoktur. Mekke'nin fethini, putların yok edilmesi sebebine bağlayan bir yorum da görmüyoruz. Bu bağlamda putların imhası için gönderilen seriyyeler üzerinden oluşturulan listelerde⁸⁶ tespit edebildiklerimiz şunlardır.

Adı	Muhatabı	Komutanı
Uzza putunun imhası		Halid b. Velid
Menat putunun imhası		Sa'd b. Zeyd el-Eşheli
Suva putunun imhası		Amr b. As
Zü'l-Keffeyn putunun imhası		Tufeyl b. Amr
Füls putunun imhası	Tayy kabilesi	Ali b. Ebi Talib
Lat putunun imhası		Ebü Süfyan b. Harb ve Muğire b. Şu'be
Vedd putunun imhası	Benî Amir b. Avf	Halid b. Velid
Zu'l-Halasa putunun imhası	Benî Hasam ve Benî Beli	Cerir b. Abdullah el-Beceli

3. Temel Bir Paradigma Olarak “Koruma ve Korunma”

Koruma ve korunma canlılara has fitrî bir durumdur. İnsan da bundan halî değildir. Aynı zamanda her sosyolojik ve fikri yapının korumayı prensip edindiği değerleri ve hedefleri vardır. İslam toplumu da böyledir. Savaşların bu bakış açısıyla değerlendirilmesi, onların anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu savaşların sebebini izah için kimi yorumcuların kullandıkları “savunma” kavramı⁸⁷ bütünüyle vakaları karşılamamaktadır. Zira savunma, bir savaş taktiğidir.⁸⁸ Savaş sebebini açıklayan bir kavram değildir. Bu nedenle Risalet dönemi savaşlarının ana sebebi bağlamında, tikel sebeplerin üzerinde, bir kavram ve

⁸⁶ Mahmudov, s. 492-3.

⁸⁷ Muhammed Ebü Zehra, *İslam'da Savaş Kavramı*, Çev. Cemal Karaağaçlı, Fikir Yayınları, İstanbul 1985. s. 30; Bayatlı, s. 92; Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş* Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 80; Zuhayli, Vehbe, *İslam Hukukunda Savaş*, çev. İsmail Bayer, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 80.

⁸⁸ Sun-Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. Adil Demir, Kartuş Yayınları, İstanbul 2008, s. 138.

kavramlaştırma önerisi olarak “koruma ve korunma” kelimelerini tercih ediyoruz.

Hız. Peygamber’in ortaya koyduğu savaşlara ilişkin kurallar ile birebir askerlerin davranışlarında etkin olan hususlar birbirinden ayrılmalıdır. İkinci planda yer alan vakalar, sosyolojik analiz konusu olabilecek iken, İşlam toplumunun savaşlar konusundaki ilkesel tavrını yansıtmaz. Hız. Peygamber’in inşa ettiği, savaşlarla ilgili temel paradigmanın evrensel olması, Müslümanlar açısından beklenen bir olgudur. Bu aynı zamanda tüm Müslümanların kaygısı olmak durumundadır.

Mekke döneminde, müşriklerle açık bir kavganın olduğu ve durumun hicretle sona ermediği müşriklerin Medinelilere gönderdiği mektuplardan anlaşılmaktadır.⁸⁹ Bu zemin, Müslümanların müşriklere karşı savaşlarının da makul alt yapısını izah eder. Ayrıca Cahiliye toplumu açısından karşılıklı saldırmazlık anlaşmasının olmadığı toplumların, her an birbirine saldırma potansiyeli mevcuttur. Hız. Peygamber’in savaşlarının özellikle görünür nedeni kaynaklara tam olarak yansımayan ve “düşman saldırılarını yerinde savmak” şeklinde yorumlanan⁹⁰ seferler bu bağlamda anlaşılabilir.

Risalet göreviyle birlikte, Mekke döneminden başlamak üzere Hız. Peygamber ve arkadaşlarının, yaşadıkları toplumun ölçüsüz tepkileri karşısında, koruma ve korunma amaçlı olarak stratejiler geliştirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Mekke döneminde; Habeşistan hicretleri,⁹¹ ři’b-i Ebî Talib’te bir araya toplanma⁹² Taif yolculuğunun yapılması⁹³ ve nihai olarak Medine’ye hicret;⁹⁴ bu koruma ve korunma ihtiyacının tezahürü olan süreçlerdir. Mekke dönemi boyunca Müslümanlara yönelik her türlü olumsuz davranış, sabırla karşılanmış ve mukabil davranışlar men edilmiştir.⁹⁵ Medine döneminde ise Müslümanların dış unsurlarla ilişkilerinde özellikle askerî tasarruflar sembol durumdadır.

⁸⁹ İbn Hişam III, 51-53; İbn Sa’d, II, 38, 48, 165; IV, 349-350; Taberî, II, 480, 502; krş. ,Kocyiğit, I, 141.

⁹⁰ Mahmudov, s. 262.

⁹¹ İbn İşhak, s. 194; İbn Hişam, II, 5.

⁹² Vakidi, Megazi, II, 828.

⁹³ İbn Hişam, II, 46.

⁹⁴ İbn Hişam, II, 94; krş. Nisa 4/97-100.

⁹⁵ Nisa 4/77.

Sonuçları, sosyolojik ve siyasî yorumları bir yana bırakılırsa temel kaygı; Müslümanların da içinde buldukları toplumun ve coğrafyanın huzura kavuşmasıdır. Daha geniş bir yorumla İslam davetinin önündeki engellerin kaldırılarak insana mahsus özgür iradenin tecelli edeceği alanların oluşmasıdır.⁹⁶ Bu durum, Hz. Peygamber'in nübüvvetle birlikte tüm hayatı boyunca gözettiği ana stratejiyi oluşturmaktadır. Bu stratejinin uzantılarını siyerin en önemli kaynağı olan Kur'an'da görmek mümkündür. Temel hedef, insanların buldukları coğrafyada birbirine zarar vermeden yaşamalarıdır. Bu, evrensel bir ilke olarak geçmiş ümmetler için de olmazsa olmaz bir hükümdür.⁹⁷ Bu hükmün gereği olarak "korumak ve korunmak" bir emirdir. Savaşlar, varlıkların fitratında olan bu ihtiyacın karşılanması sürecinde ancak meşru olabilir.

Mekke'de azınlık olan Müslümanlar, burada yaşama imkânlarını kaybetmişlerdi.⁹⁸ On üç yıllık bir süreç sonucunda Müslümanların bir yönüyle hüsnü kabul gördükleri yer Medine olmuştu. Ancak bir müddet sonra Medine'de de Müslümanları rahat bırakmayan bu müşrik zihniyet ve onlara ortak olan Yahudiler harekete geçmişlerdir. Bu davranışlarının bedelini de ödemişlerdir.

Hz. Peygamber, Hicret sonrası Müslümanların kendilerine yurt edindikleri bölgeye özellikle Mekkeli müşriklerin girmesini yasaklanmış ve yasağı takip etmek üzere bir kontrol mekanizması kurmuştu.⁹⁹ İşte ilk defa savaşa izin verilmesi de böyle bir zamanda gündeme gelmiştir.¹⁰⁰

Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter. Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım

⁹⁶ Mustafa Fayda, "Fetih", DİA, Ankara 1995, XII, 467-470.

⁹⁷ Bakara 2/84.

⁹⁸ Enfal, 8/26-30; Şuara 26/34; krş. Mehmet, Paçacı "Kur'an'da Şiddete Karşı "Haklı Savaş", Şiddet Karşısında İslam, DİB yayınları, İstanbul 2014, s. 143.

⁹⁹ Paçacı, s. 145.

¹⁰⁰ Hac, 22/39-40; Bakara, 2/190-194; krş. Bakara 2/216.

eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.

Bu ayet aynı zamanda savaşın meşruiyet zeminini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Müslümanların varlıklarını ve değerlerini yok etmeye teşebbüs olarak yorumlanabilecek her davranış, meşru savaşın sebebi idi. Savaş açanlara,¹⁰¹ din ve vicdan hürriyetinin tecellisine engel olanlara, insanları kendi yurdunda yaşayamaz hale getirenlere, zulüm ile baskı kuranlara,¹⁰² düşmanlık gösterenlere¹⁰³ anlaşmaya ihanet ederek anlaşmalı olduğu insanların hayatlarını tehlikeye sokanlara,¹⁰⁴ birlikte yaşamının zeminini kaybettirecek şekilde bozgunculukta bulunanlara karşı¹⁰⁵ savaşın meşruiyeti bu minvalde tanınmıştır. Tarafsız konumda olanlar da eğer tarafsızlıklarını bozarlar ve Müslümanların aleyhinde bir tavır takınırlarsa onlarla da savaşmak meşru olmuştur.¹⁰⁶ Yine zayıf kadınlar, erkekler ve çocukların, zulümden kurtarılmaları için savaşmak bir görev olmuştur.¹⁰⁷ Bu görev yerine getirilmediği takdirde bir bedelin olacağı da ifade edilmiştir.¹⁰⁸

Haksız yere savaşa izin verilmemiştir.¹⁰⁹ Savaşın haklı bir sebebinin olması gerekir.¹¹⁰ Düşmanı, zulüm yapacak kabiliyetten yoksun bırakıp¹¹¹ bu tehlikenin bertaraf edildiğine dair en küçük emare görüldüğü anda ise, savaşın bitirilmesi emredilmiştir.¹¹² Aşırılığa ve keyfiliğe asla müsaade edilmemiştir.¹¹³

Tüm bu hususlar dikkate alınarak siyer kaynaklarındaki savaş nedenlerine ilişkin uzun anlatımların bir üst motife taşınması mümkündür. Hz. Peygamber'in savaşlarını tasnif ederken, ayrıntılara inerek oluşturulacak üst başlıkların birbirinden tamamen bağımsız olduğunu düşünmek mümkün değildir. Siyasî nedenler başlığı ile ele aldığımız savaşları, düşmanlık nedeniyle yapılan savaşlardan hangi

¹⁰¹ Tevbe 9/36.

¹⁰² Bakara 2/216-217; krş. 2/246; Nisa 4/71, 74; Maide 5/22; Enfal 8/39; Muhammed 47/1, 4.

¹⁰³ Enfal 8/8.

¹⁰⁴ Enfal 8/56-57; krş. Tevbe 9/4.

¹⁰⁵ İsrâ 17/4-5.

¹⁰⁶ Nisa 4/91.

¹⁰⁷ Nisa 4/75.

¹⁰⁸ Tevbe 9/39, 41.

¹⁰⁹ Araf 7/33.

¹¹⁰ Enfal 8/5.

¹¹¹ Nisa 4/84; Maide 5/33.

¹¹² Bakara 2/192 krş 2/190; Nisa 4/90; Tevbe 9/7.

¹¹³ Bakara 2/190; Enfal 8/61; İsrâ 17/33.

gerekçe ile ayırabiliriz? Savaşlar, teşekkül sürecinde olan bir toplumun kendi değerlerini koruma ve korunma ihtiyacından kaynaklanmış, çevresine duyarsız olmayan yüksek bir değerin varlık yokluk mücadelesi bağlamında tercih edilen bir seçenek olmuştur.

Sonuç

Risalet dönemi savaşlarının nedenlerini sebep muhatap ilişkisi çerçevesinde temel algılar bağlamında ele aldığımız bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Risalet dönemi savaşları bir sonuç olarak değerlendirilmelidir. Müşrikler, Yahudiler ve Bizans'a bağlı bazı kabilelerle yapılan savaşlar, Müslümanların hak ve hukukunun çiğnenmesi ve nihayet kendilerine yönelik bir tehdit algılaması neticesinde vuku bulmuştur. Her savaşın birebir incelenmesi bizi bu temel ilkeye götürmektedir. Risaletle birlikte Hz. Peygamber ve Müslümanlara yönelik tepki, Müslümanların da zihinsel duruşunu etkilemiş ve Hicret sonrası koruma ve korunma amacıyla mukabele ihtiyacı doğmuştur. Bu süreci başlatan, Mekke'deki Müslümanların yaşadığı psikolojik ve sosyal baskılardır.

Risalet dönemi savaşlarının sosyal, dini, siyasî, ekonomik gibi başlıklar oluşturularak değerlendirilmesi bir ana hedefin olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine neden olmamalıdır.

Hz. Peygamber temelde üç toplum kesimi ile karşı karşıya gelmiştir. Bunlar bu coğrafyada yaşayan müşrikler, Yahudiler ve Arap Yarımadasını çevreleyen ve çoğunlukla Bizans ile Sasanîlerin hâkimiyet alanındaki Arap kabileleridir. Bunlarla yapılan savaşların tamamı, Müslümanların hukukunu ve geleceğini korumak ve korunmak adına gerçekleştirilmiştir. Bu yorum, aynı zamanda genel İslamî prensiplerle de uyum göstermektedir.

Risalet dönemi ile ilgili tarihsel anlatımların, genel İslamî ilkeler ile izdüşümlü olması gerekir. Kur'an'ın mübelliği olan Hz. Peygamber'in tasarrufları, her yönüyle onunla uyumludur. Bu uyuma aykırı olabilecek yorumlar ayıklanmalıdır. Siyer kaynaklarının önemli bir kısmının, sözlü kültürün yazıya geçirilmesi gibi bir süreçten geçerek telif edildiği de düşünülürse makul bir çerçeve oluşturmak mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Acar, Cafer, “Risalet Dönemi Savaşlarının Başlamasında Mekke Döneminin Rolü”, *GOP Üniv. İlahiyat fakültesi Dergisi*, c.2 sayı: 1, Tokat 2014.
- Acar, Cafer, *Cahiliyede ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Ağırman, Mustafa, “Hz. Peygamber’in Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması Meselesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, sayı: 1, c.1, s.117-128, 1997 .
- Ahmed Cevdet Paşa, *Örnek Hayat Hz. Muhammed*, Yay. Hızr. Ahmed Şahin-Mehmet Dikmen, İstanbul 2006.
- Ali Rıza Ayar/Hüseyin Güneş, “Hz. Peygamber'in Zafer Sonrası Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:16, s.214-234, Samsun 2003.
- Atçeken, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri*, Marifet Yayınları İstanbul 1996.
- Avcı, Casim, “Kureys”, *DİA*, Ankara 2002, c: 26, s: 442-444.
- Azimli, Mehmet, “Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Benî Kaynuka Savaşının Sebebi”-, *İslâmî İlimler Dergisi*, cilt: III, sayı: 2, İslâm Tarihçiliği sayısı, s. 175-183, by. 2008.
- Azimli, Mehmet, “Bedir Savaşı Çerçevesinde Bazı Mülahazalar”, *Bilimname*, XVIII, 2010/1, 7-20.
- Azimli, Mehmet, “Benî Kureyza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 10, sayı: 2, s. 23-32, Diyarbakır 2008,
- Balcı, İsrail, *İlk İslam Fetihleri –Savaş-Bariş İlişkisi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011.
- Bakan, Tevhid, “Hz. Peygamber’in Abdullah b. Übeyy’in Cenâze Namazını Kılması”, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39 , Erzurum 2013.
- Baş, Eyüp, *İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman - Yahudi İlişkileri*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2004.
- Belazurî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Futûhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, K.B. Yay. Ankara 2002.

- Beyatlı, Münir H., *Kur'an'da Savaş Olgusu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, M. Sabri, "Mekke", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 555.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 305-311.
- Caetani, Leone *İslam Tarihi*, Çev. Hüseyin Cahit, İstanbul 1924.
- Çağrı, Mustafa, "Arap" (İslam'dan Önce Araplarda Din), *DİA*, Ankara 1991, III, 316-321,
- Çelebi, Ahmet, *İslam Düşüncesinde Cihad ve Savaş Siyaseti*, Çev. Abdullah Kahraman, İz Yay. İstanbul 1994.
- Çelebi, Ahmet, *İslam Öncesi Mekke, ve Tarih Anlayışımız*, Seriyeye Kitapları, Çev. Hasan Fehmi Ulus, İstanbul 1997.
- Çelik, Hüseyin, "Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: VIII, sayı: 15, s. 75-100, Kahramanmaraş 2010.
- Demircan, Adnan, *Cahiliye Arapları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- Demirkent, Işın, "Bizans", *DİA*, Ankara 1992, VI, 230-244.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî (ö.h.275) *Sünen*, thk. Muhammed Avvame, Çağrı Yay. İstanbul 1993.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslam'da Savaş Kavramı*, Çev. Cemal Karaağaçlı, Fikir Yayınları, İstanbul 1985.
- Eren, Şadi, *Kur'an Işığında Cihad ve Savaş*, İstanbul 1996.
- Erkal, Mehmet, "Ganimet", *DİA*, Ankara 1996, XIII, s. 351-354.
- Fayda, Mustafa, "Fetih", *DİA*, Ankara 1995, XII, 467-470.
- Günaltay, Şemsettin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, sđlş: Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara 1997.
- Haddurî, Macid, *İslam Hukukunda Savaş ve Barış*, Çev. Fethi Gedikli, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1999.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi -Hayatı ve Faaliyeti-*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Salih Tuğ, Yağmur Yayınları, İstanbul 1991.

- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1991.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Tarihi Dersleri*, Beyan Yayınları, Çev. Ruhi Özcan, Red. Vecdi Akyüz, İstanbul 2013.
- Harman, Ömer Faruk "Yahudilik (İslam Kaynaklarına Göre)", *DİA*, İstanbul 2013, LXIII, 220-226.
- Hurç, Ramazan, "Allah Resülü Müşriklere Önemli Görevler Verdi mi?", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 39 -Sayı: 4 , Ekim-Kasım-Aralık 2003.
- Işık, Emin, "Enfal Suresi", *DİA*, Ankara 1995, XI, 236-7.
- İbn Habib, Muhammed, *Kitabü'l-Muhabber*, Thk Eliza Lichten-Stadter, Haydarabad, 1942.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833), *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Seka- İbrahim el-Ebyarî- Abdülhafız Şelebî, Darü'l-hayr, Dımeşk 1992.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar, ö: 151, *Kitabü'l-Mübtedei ve'l-Mebas ve'l-Megazî*, Thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşî, öl: 774, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türki, Beyrut 1997.
- Kapar, Mehmet Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, Esra Yayınları, İstanbul 1993.
- Koçyiğit, Talat, "Abdullah b. Übeyy b. Selül", *DİA*, İstanbul 1988.
- Köksal, Asım, *İslam Tarihi*, Şamil Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Kutluay, Abdülaziz, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Savaşları ve Sebepleri*, İpek Yayınları, İstanbul ty.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Hicaz", *DİA*, Ankara 1998, XVII, , s. 432-437.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Kinde", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 37-38,
- Ibn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, ö: 273, *Sünen*, Thk. M. Fuad Abdülbakî, Çağrı Yay. İstanbul 1992.
- Lütfullah Ahmed, *Rahmet ve Savaş Peygamberi*, Hız. Sadık Albayrak, İstanbul 1983.
- M. İzzet Derveze, *Allah Yolunda Cihad*, çev. Ali Aslan, İlkbahar Yayınları, İstanbul

bul ty.

Mahmudov, Elşad, *Sebepe ve Sonuçları Bakımından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İsam Yayınları, İstanbul 2010.

Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Çev. Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, 2/75; Baş, s. 24.

Müslim, Ebû Huseyn b. Haccac el-Kuşeyrî, ö: 261, *Sahih-i Müslim*, thk. M. Fuad Abdülbaki, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, ttk yay. Ankara 1981.

Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013.

Öz, Şaban, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Neva Yayınları, İstanbul 2015.

Özdemir, Serdar, *Hz. Peygamber'in Seriyeleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.

Paçacı, Mehmet, "Kur'an'da Şiddete Karşı "Haklı Savaş", *Şiddet Karşısında İslam*, DİB yayınları, İstanbul 2014, s. 135-172.

Sönmez, Zekiye, *İslam'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadasında Hıristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara 2013.

Sun-Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. Adil Demir, Kartaş Yayınları, İstanbul 2008.

Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, Çev.: Ö. Rıza Doğrul, İstanbul 1977, I, 225-226;

Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yay. İstanbul 2003.

Taberî, İbn Cerir, (ö: 307/923.) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Dârü'l-fıkr*, Beyrut 1987.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, ö: 279, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

Vakidî, Muhammed b. Ömer b. Vakidî, (206), *Kitabü'l-Megazî*, thk. Marsden Jones, Beyrut 1984.

Watt, Montgomery, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, Çev. Murat Kılavuz, İstanbul 2001.

Yaman, Ahmet, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.

Yüksel, Ahmet Turan, "Bazı Batılı Araştırmacılara Göre İlk İslam Fetihleri", *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1996.

Zeydan, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megamiz, sđlş. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976.

Zuhayli, Vehbe, *İslam Hukukunda Savaş*, çev. İsmail Bayer, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1996.